

IX. A RÉGÉSZETI HAGYATÉK KÉRDÉSE

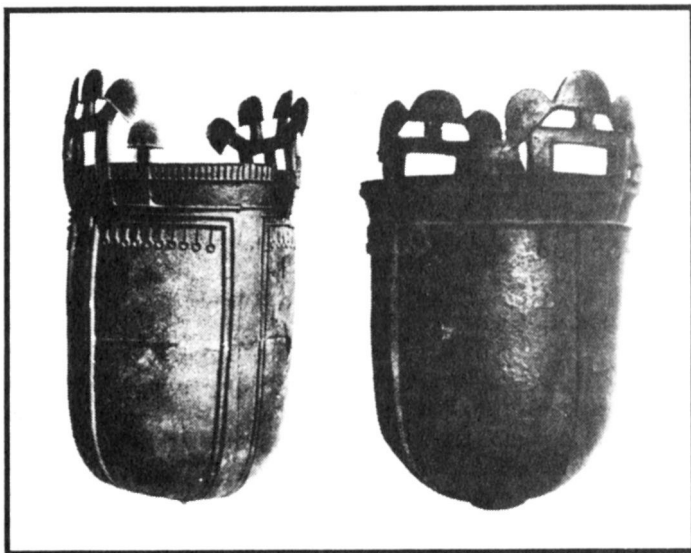
Furcsa paradoxon, hogy főbb vonalaiban az ázsiai és az európai hunok története is, jóval előbb volt ismeretes, mint anyagi kultúrájuk, vagyis régészeti hagyatékuk. Történetüket a különféle források alapján fel lehetett vázolni, a régészeti hagyaték viszont objektív okoknál fogva hiányzott, és, sajnos, egyes fontos részletek megvilágítása hiányzik még ma is.

Sajnálatos módon, a népvándorlás korának éppen ebből a nagyon kritikus szakaszából kapunk az egykori római provinciák területéről is túlságosan kevés régészeti dokumentumot az egyes események megállapítására vagy mások ellenőrzésére. Az V. században a volt római határokon belül a lakosság száma erősen megcsappant. Óriási méretűek voltak a pusztítások, sok volt a jövevény és a megmaradt őslakosság is félreeső helyekre húzódott vissza; telepüket és temetőiket nehéz megtalálni. Ha rá is bukkanunk, a sírokban ritkán vannak olyan tárgyak, amelyek biztos kronológiai vagy más támpontokat nyújthatnának a kutatóknak. Egyrészt azért, mert a nép nagyon elszegényedett és sírmellékletekre, sírba vihető értékesebb használati tárgyakra nem tellett, másrészt pedig azért, mert az akkortájt uralkodóvá váló keresztény szellem értelmében a temetkezések is puritánabbakká váltak.

Régészetileg a barbarikumban a provinciáknál is súlyosabb a helyzet, mert a gótok leigázása után gyors ütemben szűnnek meg a barbár népek állandó telepei és temetői. A népek szüntelen mozgásban, vonulásban vannak. Azért található egy vagy csak néhány sírból álló „temető”, amelyeknek etnikai hovatartozása sokszor több szempontból is kétséges. Nehézségek forrása például az is, hogy az alánok és a gótok éppúgy a Fekete-tenger északi partjain elhelyezkedő görög városok ötvösműhelyeiben szerezték be ékszereiket (és sok esetben más kézműipari termékeiket is), mint későbbi uraik, a hunok. Ezért az úgynevezett „gazdagabb síroknál” magától értetődően bizonyos stílusegyezés jelentkezik. A köznépi sírokban pedig, a csontvázon kívül, nagyon kevés tudományosan értékelhető tárgy található.

Az elmúlt 30 év folyamán a Szovjetunió területén kb 20 biztosan hunnak

mondható sírleletet fedeztek fel és ástak ki, és körülbelül ugyanannyit a Duna völgyében, ami azt jelenti, hogy a korábbi leleteket is beszámítva körülbelül 100 biztos hun leletet tart nyilván a tudományos világ. Ezt a számot nagyon kevésnek tarthatná valaki, amíg át nem gondolja, hogy a leletek körülbelül 5 millió négyzetkilométer területen szóródtak szét, vagyis, hogy az a hatalmas terület amelyet a hunok kezükben tartottak, egyszerűen „eltüntette” őket.

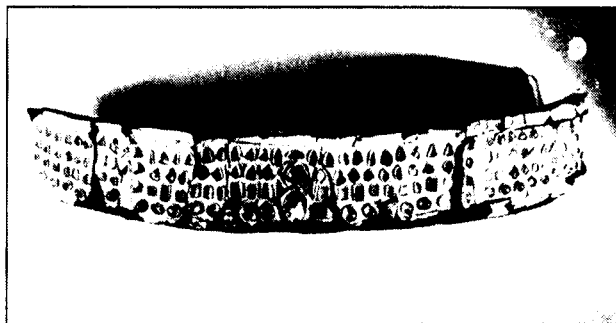
Két jellegzetes bronz-üst Törtelről és Högyészről

A leleteknek legérdekesebb és kutatástörténeti szempontból legfontosabb darabjai azok a félgömb vagy zsák alakú nagy bronzüstök, amelyek a hunok egykori mozgásterületén egészen Kínáig, illetve Belső-Ázsiától egészen a franciaországi Troyes-ig, a legendás Catalaunumig megtalálhatók. Ilyen üstöket Európában több mint 20 helyen találtak, de legtöbbet a Tisza vidékén és a Havasalföldön, szinte jelezve a hun birodalom legfényesebb korszakának súlypontját, azt a területet, amelyen a vezető törzsek szálláshelyei voltak.

A kiváló technikával, rendszerint több darabból összeállított, öntött bronz-

üstöknek a rendeltetése körül valamikor megoszlottak a vélemények, de ma már azt tartjuk legvalószínűbbnek, hogy a halotti kultuszban volt szerepük, vagyis, hogy áldozati edényekként használták őket. Azokon a dél-szibériai sziklarajzokon, amelyeken ezek az üstök felfedezhetők, félreérthetetlenül ilyen funkciót töltenek be. E magyarázat mellett szólnak az egyes darabok alján megfigyelhető égési nyomok is.

A második legfontosabb összekötő kapcsot a délnyugat-szibériai területek és Közép-Európa között az aranydiadémekek jelentik. Az Ob és Szilézia között elterülő térségben találtak ilyeneket. Nyugati elterjedésük megközelítőleg egybeesik az üstökével. A diadémekek széles, homlokra erősíthető szalagszerű díszek, amelyeknek a külső felülete színes drágakövekkel van kirakva. Eddig összesen 20 ilyen fejéket találtak, amelyek közül a Kercs félszigeten lelt példány a legjobban megőrzött és legpompásabb, míg a Kárpát-medencében a legszebb példány Csornán került napvilágra.

A csornai arany diadém színes drágakövekkel kirakva

A hírneves leletek közül említsük meg még a pécsüsözögít és a nagyszéksósit. Az elsőt azért, mert a hunok társadalmának kutatása során a kutatók ebből a leletből nagyon fontos következtetéseket tudtak levonni, a másikat pedig azért, mert máig ez a leggazdagabb hun kori lelet.

A Pécs közelében levő Űszögpusztán még 1900-ban kiásták azt a sírt, amelynek helyes kiértékelésére csak a húszas, illetve ismét az ötvenes évek folyamán került sor. A sírlelet csonkán került múzeumba, de még így is 66 darabból áll. Olyan tárgyak ezek, amelyek a legfelsőbb katonai vezető réteg régészeti

hagyatékára jellemzőek, és szoros rokonságban állnak a Bátaszéken és a lengyelországi Jakuszowicén kiásott sírok leleteivel. Arany lószerszámveretekből, nyeregborításokból, szalagokból, szíjborításokból és kardborításokból, valamint a tegez és az „arany-íj” borítólemezeiből áll. Hozzá tartoznak még a vas nyílhegyek, egy lándzsacsúcs, egy kétélű egyenes kard és egy zabla.

A Pécsúszögön eltemetett személy különösen magas méltóságára a sírban talált arany íjborítások alapján jöttek rá. A nemesfémeknek már eleve társadalmi megkülönböztető szerepe volt a sztyeppi népeknél, az aranyíj pedig még nyomatékosabban jelezte azt, hogy hordozója a legfelső társadalmi réteg tagja. Valószínűnek tartják, hogy Űszögpusztán az egykori kelet-pannóniai terület, Valeria tartomány vezetésével megbízott egyén sírját bontották fel, akinek az aranyíjat, (a hatalom jelképét), a hunok vezére adta. Az ide vágó tanulmányokból kitűnik, hogy a keleti és a közel-keleti népeknél az íjnak és a nyílvevőnek már régebben is rangjelző szerepe volt.

A nagyszéksői kincs

A legnagyobb és leghíresebb hun lelet, a nagyszéksői is végigjárta a legtöbb nagy régészeti felfedezés kálváriáját, amely azzal szokott kezdődni, hogy hozzá nem értő (rendszerint kapzsi) emberek találják meg; folytatódik azzal, hogy közvetítők akarnak vele nyereszkeskedni, és azzal ér véget, hogy a szakemberek kezébe kellő dokumentáció nélkül csak a mellékletek egy része kerül.

1924-ben régészeti és néprajzi vándorgyűlést rendeztek Kecskeméten, amelyiken Bartucz Lajos, a világhírű antropológus megjegyezte, hogy az embertan művelői azért nem tudnak semmit sem mondani a korai népek alkatáról és kinézéséről, mert a régészek nem mentik meg az embertani anyagot. Pedig sok esetben, amikor a régész adatok híján a sötétben tapogatóznak, az antropológus segítségére lehetne. Bár eltúlozta, de a tiszta igazat mondta.

Bartucz professzor szavait, úgy látszik, legjobban Móra Ferenc, a szegedi múzeum akkori igazgatója és régésze szívlelte meg. 1928 és 1932 között a Maros bal partján fekvő Kiszomborban nem kevesebb mint hét (!) népvándorlás kori temetőt ásott fel azzal az alapvető céllal, hogy a régészeti adatokkal együtt az embercsontokat is összeszedje, és ezáltal nyersanyagot szolgáltatson a kutatásnak. Az ásásokból származó 500 egyed csontjaival jelentősen hozzájárult a szegedi Embertani Intézet ma már messze földön híres gyűjteményének gyarapításához, amelyben a hun korszak nemegy reprezentánsa foglal helyet.

Móra Ferenc, aki irodalmár, „műkedvelő régész” létére is többet tett a régészetért, mint némely nagyra tartott szakember, egyik elbeszélésében (Kincésás holttal) megírta a nagyszéksósi hun fejedelem kincseinek történetét. Helyesebben, a kincs történetének azt a részét, amely 1910 táján kezdődött és addig tartott, amíg annak egy része biztos helyre, a szegedi múzeumba nem került. Az elbeszélés 1926. október 24-én jelent meg a *Magyar Hírlapban*, közvetlenül azután, hogy Móra tudomást szerzett a leletről. Ebből való az alábbi részlet:

„Most már ő (a pásztor) emlékezik a lehangosabban, hogy melyik fa irányában is akadt az ásó az aranyabroncsba annak idején.

– Ezön a tájon löhető – rúg meg egy nagy körtefát. – Itt heverték a többi encsömbencsömök is.

– Kend látta őket?

– Tulajdon két szömömmel. Olyan muszáj oskolás vótam mán akkor, nagyobbacska gyerök, itt haladtunk el mindönnap, oszt teleraktuk a zsebünket ezekkel a cifrasági tanulmányokkal, csereberéltük őket az oskolában sütt tökért mög almáért.

Velünk együtt nekiguggolt ő is, markolászta két kézzel a homokot, mondhatom, ekkora hatósági támogatásban még sohasem volt részem – de foganatja csak nem akart lenni.

– Aztán sok volt az az encsömbencsöm? – álltam fel kinyújtódzani.

– Hát egy kubikos talicska félig lött vóna vele.

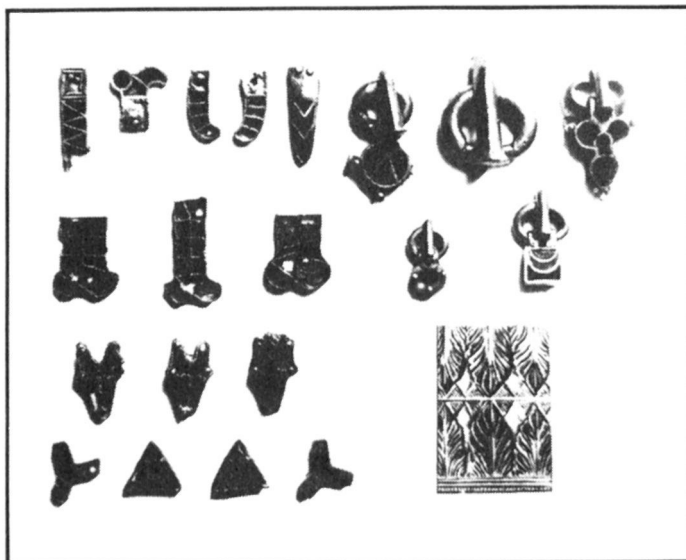
Nyugodtan mondta, engem a hideg rázott.

– Attól tartok, mind elsűttöközték azt maguk.

– Nem – rázta a fejét –, sok beletaposódott, letemetődött abbu.”

Ez történt tehát 1926-ban a homokbuckák között. Móra Ferenc éppen nyedszer volt már kint, amikor a múzeumban tudomást szerzett arról, hogy Nagyszéksóson (Horgostól pár kilométerre északra, a határ közelében fekszik) aranyat találtak. Először csak egy diszkrét értesítés érkezett arról, hogy egy ismert szegedi ékszerész valakitől tört aranyként régi aranytárgyakat vásárolt. A gyors közbelépés megtette hatását. A mester még a rendőrség bevonása előtt hajlandó volt „beszerzési áron” eladni a múzeumnak a „sárga botot”, valójában egy tömör, színaranyból készült, szaknyelven torquesnek nevezett nyakéket.

Kiváló darab, állapította meg Móra, a dolgot nem lehet annyiban hagyni, mert ahol ilyen aranyékszert lehet találni, ott más egyébként is lenni kell. Alaptermészetéhez híven, nem volt rest, rövid idő alatt utánajárt és megtudta,

Apró aranytárgyak és veretek. Nagyszéksós

hogy a nyakéket az ékszerészhez egy cséplőgép-tulajdonos hozta. Amikor már a cséplős holléte is ismert volt, csak egy lépés kellett a megtalálóiig, aki egy disznópásztor személyében járta a nagyszéksósi pusztát.

A kondást, az egyszerű emberek nyelvén kitűnően értő Mórának nem volt nehéz szóra bírnia. Elmondta, hogy vagy tizenöt évvel ezelőtt, Bálint Mátyás szőlejében fordítás közben fél talicskára való különböző tárgyat szedtek össze. Azt is elmondta, hogy a megtalálás után évek múlva is, esők és a bőjti szelek után a tőkék között sokáig lehetett apróságokat találni. Az összeszedett encsömbencsömmel bonyolították le iskolai csereügyleteiket a kis mezítlábas nebulók.

Móra mindenkit kihallgatott, akinek valami kis köze is lehetett a kincshez. Megtudta, hogy a leletek nagy része tört aranyként került áruba, némely darabok pedig a szegedi zálogházban kötöttek ki.

Később annak is nyomára jutott, hogy a nagyszéksósi leletből hat tárgy egy budapesti magángyűjteményben található, mint „Újvidék környéki lelet”.

Látta, hogy halogatásra nincs idő, hiszen még tizenöt év múltával, az utánjárások közben, Bálinték szőléjében egyszerűen a föld felszínén egy ép aranycsatot és más kisebb aranytárgyat talált szemfüles hivatalsegédjével. Megnyitotta a múzeum (és szokása szerint saját) erszényét, és a szőlő árának a többszöröséért megváltotta a gazdától az ásatás jogát. Még így, a magas ár ellenére is kénytelen volt elfogadni azt a szinte lehetetlen feltételt, hogy ásatás közben sem a szőlőben, sem a fában kárt nem tesz. Mindent elfogadott, érezte, hogy páratlan leletre bukkant. Araszról araszra kapargatták és szitálták át a száraz homokot, kínlódva, izzadva a szőlőtőkék és gyümölcsfák között. A gazda közben árgus szemekkel figyelte minden mozdulatukat, mert az egyezség értelmében minden egyes lelet után még külön jutalom járt neki.

Igyekezetük azonban nem volt hiábavaló, mert az 1926. évi vállalkozás össz-eredménye 93 aranytárgy volt.

Ezen a nem várt eredményen a gazda is meglepődhetett, mert a régészek távozása után fiával ő is átkutatta a szőlőskertet, de most már feltehetően tekintet nélkül az ültetvényekre. Erre lehet következett abból az eseményből, amely 1934-ben, közvetlenül Móra halála után játszódott le. Akkor a rendőrség fogta meg a gazda fiát, éppen akkor, amikor el akart valakinek adni két aranycsészét és néhány aranytörmeléket. Sebestyén Károly, Móra Ferenc utódja elhatározta, hogy most már könyörtelenül felforgatja az egész kertet.

Elhatározását valóra is váltotta és a kérdéses emelkedőt, egy 30×18 méteres területen, 80 cm mélységig alaposan felforgatta és ismételten átszitálta. A homok azonban most már csak 4 kis aranydarabot adott ki magából. Nagyon keveset. Sebestyén mégis elégedett volt, mert most már meg volt győződve, hogy azon a helyen egy fia lelet sincs.

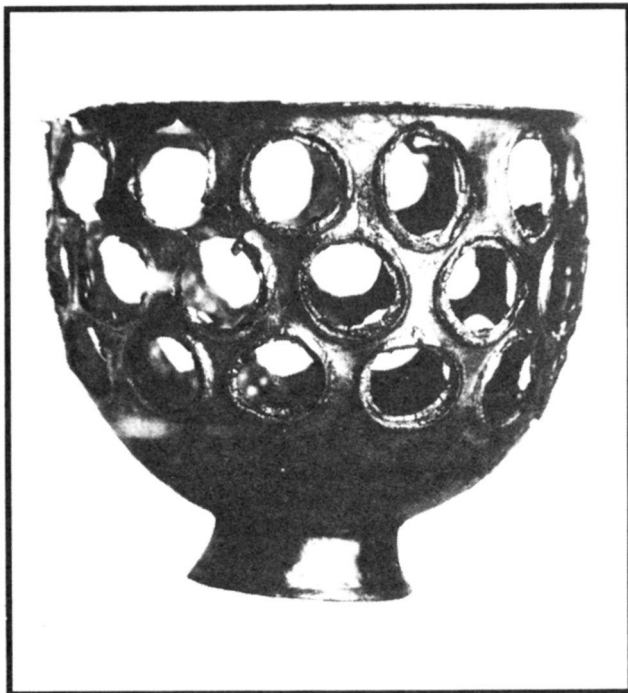
Pedig az ügy még akkor sem zárult le teljesen, mert 1965-ben az immár Móra Ferencről elnevezett szegedi múzeumba, eladás céljából behoztak egy aranytárgyat, amelynél a megtalálás helyéül Nagyszéksóst jelölték meg. Tévedés nem lehetett, mert a tárgy már stílusa alapján is elárulta, hogy abból a lelet-együttesből származik, amelyik után Móra is meg Sebestyén is kutatott. Egy elfekvő „családi” darab a régi, ötven év előtti leletek közül.

Az eddig megmentett tárgyak száma pontosan 175 darab.

Összességükben egy nagyon magas rangú egyénnek a felszerelését képezték. Arany ruhadíszek, színes ékkövekkel berakott övdíszek, ugyancsak ékkövekkel kirakott csatok, csizmadíszek, egykor lószerszámokat díszítő aranyveretek, nyeregdíszek, korbácsnyél, török és egy kard színes betétekkel gazdagon éke-

sített aranyborításai. Továbbá, egy fakupa díszítését szolgáló aranszalagok és végül arany- és elektronedények.

A nagyszéksői kincsből legtöbbit idézett darab kétségtelenül az üst alakú csésze, amelynek áttört falában valamikor színes drágakövek díszeltek. Ezek azonban a csésze földbe kerülése előtt kiégték – egytől-egyik hiányoznak. Arra,

A nagyszéksői lelet ivócupája. A lyukak helyén eredetileg drágakövek voltak

hogy tűz okozta bennük a kárt, abból lehet biztosan következtetni, hogy a csésze egyes részein erős olvadási nyomok vannak, és hogy a többi aranytárgy egy részén is határozott égési nyomok figyelhetők meg.

Felvetődik a kérdés, hogy miért vannak ezek a tárgyak megégetve?

A problémával kapcsolatban kétféle nézet alakult ki, de mindkettő megegyezik abban, hogy halotti szertartásról van szó. Mind a kettő szerint egy magas rangú személy, esetleg egy hun fejedelem vagy herceg, de legalább egy főúr halotti torának a maradványait jelzik az értékes tárgyak. Az egyik nézet szerint az illető holttestét máglyán égették el és a hátramaradó parázsba dobálták bele nyergét, lószerszárait és értékes használati eszközeit. Úgy, ahogy a Pokrovszk közelében feltárt kurgán-leletek esetében megfigyelték.

Ha ezt a változatot fogadjuk el, akkor úgy kell elképzelni, hogy a nagyszéksőségi halottat felöltöztetve máglyára helyezték, és ünnepélyesen elégették. Amikor elhamvadt, a parázsló hamuba szórták felszerelését, személyi tárgyait és a lószerszámot is a nyereggel együtt. A kihült maradványokat összeszedték, és egy meghatározott helyen a föld felszínén kupacba rakták, majd fölé halmot rögtönöztek.

A másik elképzelés szerint (és több tényező látszik alátámasztani ezt a nézetet, például az, hogy emberi csontmaradványokat még hírmondóként sem találtak) a halottat előbb nagy pompával eltemették, utána tort ültek, és az ünnepi máglyára dobálták a sírból kimaradt felszerelést és tárgyakat. Az is elképzelhető, hogy a tor egyes részvevői gyászuk jeléül maguk is a tűzbe dobálták értéktárgyaikat. A tor végeztével összekaparták a hamvakat, és az egész fölé halmot emeltek. Így „küldték a halott után” a tor maradványait.

Egy ilyen emberkéz készítette halom takargatta másfél évezreden keresztül a nagyszéksőségi fejedelem torának maradványait, amíg Bálint Mátyás, a széltől időközben jól lekoptatott halom ura, el nem határozta, hogy oda szőlőt telepít. A forgatás közben aztán megbolygatták az áldozat helyét, és boldogan szedgették a homokból kiforduló kincseknek a nagyját. Úgy, mint a burgonyát jó termés után. Az aprajára ügyet sem vetettek, azt későbbre hagyták a tudósoknak. Természetesen a tudomány számára szintén becses leletkörülményekre sem voltak tekintettel, megfosztva bennünket olyan adatoktól amelyek megvilágíthatnák volna, milyen szertartás dukált egy nagyúrnak, akit ide a homokpuszta szélébe temettek el az ősök.

Ennek a második változatnak az elfogadása automatikusan azt is jelenti, hogy elfogadjuk: miszerint a felfedezett kincsek közelében valahol még ma is ott pihennek a nagyúr porladó maradványai, talán még értékesebb kincsek társaságában.

Kincsek, aranyak és ismét csak aranyak. A nagyszéksőségi lelet biztosan csak csonkán került be a szegedi múzeumba, de még így is káprázatos együttes, amely élethűen eleveníti meg a hun társadalomnak azt az előkelő rétegét,

amelyről Priszkosz írt Attila lakomájával kapcsolatban; arany- és ezüstserleg, aranycsatos és aranyveretekkel ékesített szíjak, arannyal bevont kardhüvelyek, török aranymarkolatai, a tegez aranyborítása, a lábbeli aranycsatjai, a korbács aranymarkolata. Csupa fényűző, drága darab, amelyek hitelesen bizonyítják azt a hunokról alkotott korabeli bizánci véleményt, miszerint végtelenül kapzsik voltak és módfelett szerették az aranyat.

Laikus és tudományos körökben is fel szokott vetődni a kérdés, hogy a nagyszéksői kincs tulajdonképpen nem fűzhető-e Attilához? Bóna István professzor véleménye szerint hozzá mérten ez a lelet kicsit korai is, meg talán „szegényes” is. Talán valamelyik nagybátyjához tartozhatott; a 430 körül elhunyt Oktár nagyfejedelemhez, vagy még inkább a hun nagyhatalom kiépítőjéhez, a 434 táján elhalálozott Rua nagykirályhoz.

„Attila kincse”

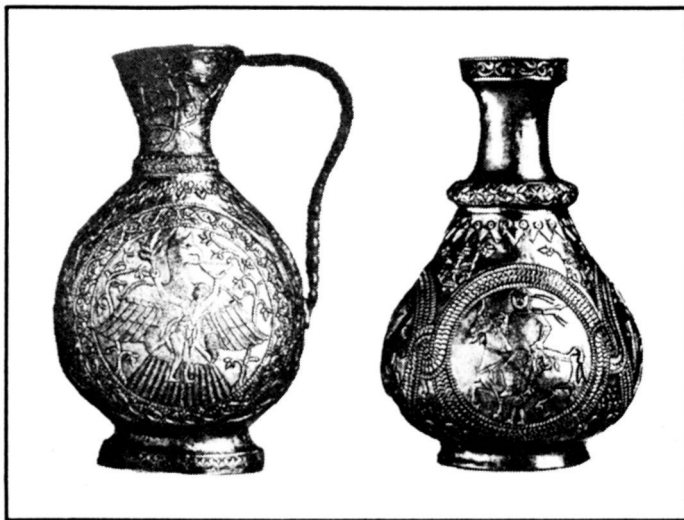
Mostani témánkhoz hozzátartozik még egy világhírű lelet, amelyet inkább története fűz Attilához, mint tényleges hovatartozása. A szakirodalomban és a köztudatban nagyon régóta szerepel Attila kincse néven az úgynevezett nagyszentmiklósi fejedelmi kincslelet.

Több mint 185 évvel ezelőtt, 1799-ben, Nagyszentmiklóson (ma Sannicolaul Mare, Romániában a Maros partján) egy odaváló földműves háza közelében oszlopot akart leásni. Munka közben a felszíntől alig 50 cm-re ásójával valamilyen fémtárgyba ütközött. Lassan kapargatta félre a földet a keskeny gödröcskében, s rájött, hogy aranyat, aranytárgyakat, egy egész kincsleletet talált.

A gödröt is ki kellett szélesítenie, mert amikor az egyik nagy tálat kirángálta évezredes rejtkehelyéről, látta, hogy a többit nem bírja sértetlenül kiemelni. Végeredményben 23 darab csodálatos szépségű aranyedényt szedett ki a földből, amelyeknek a súlya kis híján elérte a 10 kilogrammot.

A leletek ezután komplikált és kalandos utat tettek meg (még Péterváradon is voltak), több tulajdonost és viszonteladót cseréltek, míg végül, császári parancsra, a bécsi Császári Régiséggyűjteményben kötöttek ki. Ma a Kunsthistorisches Museum büszkeségei.

A kutatók időközben megállapították, hogy a nagyszentmiklósi kincs két teljes asztali készletből állt; egy fejedelem és egy fejedelemasszony készletéből. A pompásan díszített korsók, ivócsészek, tálkák, ivóalkalmatosságok stb. azonban egybehangzó vélemény szerint nem hun eredetűek, nem is bolgár fejedelmi

A nagyszentmiklósi lelet két aranyedénye

személyek használták, mint egyesek vélték. Inkább valamelyik honfoglalás kori főúr, valószínűleg Ajtony családi kincsei közé tartoztak, amelyeket 1015 táján, Szent István Ajtony ellen vezetett hadjárata idején rejthettek el.

A kincs hihetetlen értéke és a megtalálás helye magától értetődően sugalmazta azt a magyarázatot, hogy egykor Attila tulajdonát képezte. Hiszen Priszkosz leírása szerint a hun fejedelem állandó szállása itt valahol, a Tisza–Maros táján lehetett. Azonkívül ilyen temérdek aranya csak a hunok fejedelmének lehetett, gondolták.

A nagyszentmiklósi kincs hatására a XIX. század elején többfelé is kincskeresési láz tört ki. Így az 1830-as években Zenta közelében, a bátkai halmot ásták meg ismeretlen személyek. A „kutatás” nyomán az a hír terjedt el, hogy egy ezüstkoporsóra akadtak, több értékes kincs kíséretében; még talán Attilát magát is megtalálták. A híreket olyannyira komolyan vették, hogy nemcsak a vármegye, hanem a Királyi Helytartótanács is felfigyelt rájuk. Az ügyet végül is hivatalosan kiküldött főispáni biztos zárta le: a zentai Bátkán sohasem találtak kincseket, hangzott a „conclusio”, ennél fogva Attilát sem találhatták meg.

Zenta-Mákoson